

**БІРІНШІ
БӨЛІМ**

XX ҒАСЫРДЫҢ БАСЫНДАҒЫ ҚАЗАҚСТАН

§1–2.

**Қазақстанның XX ғасырдың басындағы
әлеуметтік-экономикалық жағдайы**

Зерттеу сұрағы: Не себепті Ахмет Байтұрсынұлы «Қазақ халқының өмір сүруінің өзі проблемаға айналды» деп санады?

Бүгінгі сабағымызда XX ғасырдың басындағы Қазақстандағы қоғамдық-саяси және әлеуметтік-экономикалық жағдайды қарастырамыз. Қазақ зиялыларының Ресей империясының Мемлекеттік Думасындағы қызметіне баға береміз.

Тірек сөздер:

Қазақша	Орысша	Ағылшынша
Петиция	Петиция	Petition
Мемлекеттік Дума	Государственная Дума	The state Duma
Кадет	Кадет	Cadet
Самодержавие	Самодержавие	Autocracy
Революция	Революция	Revolution
Десятина	Десятина	Desyatina (Earth measurement units)

Тақырыпқа шығу:

«Қазақтың ұлттық-либералды зиялылары... сол кезде өмір сүрген құрылыс пен патша өкіметінің жергілікті жерлердегі әкімшілігіне... жер саясатына қарсы болды...».

Тұрар Рысқұлов

1. Тұрар Рысқұлов неліктен бұлай деді?

Қазақстанда қоныстанушы шаруаларға жерді жаппай тартып алып беру әсерінен XX ғасырдың басында әлеуметтік-экономикалық жағдай барынша ушыға түсті. Бұл 1905–1907 жылдардағы бірінші орыс революциясы кезінде жергілікті зиялылардың қоғамдық-саяси қызметінің жандана түсуіне алып келді. Қазақтың петициялық (өті-

ніш-талаптар жолдау) қозғалысы басталды. Ресей империясының Мемлекеттік Думасына Қазақстаннан депутаттардың қатысуы өлке тұрғындарының ұлттық сана-сезімінің жетілуіне зор ықпалын тигізді.

Ойлан!

XX ғасырдың басындағы көшпелі қазақ халқының «артық» жерлері болды ма?

1. Патша үкіметі отаршылдық қоныс аудар- ту саясатының күшейе түсуі. XX ғасырдың ба- сында қазақтардың жерін қоныс аударушы орыс шаруалары мен казактардың қорына жап- пай тартып алу одан әрі жүріп жатты. Мәселен, 1903 жылы *«Сырдария, Ферғана және Самар-*

қан облыстарының қазыналық жерлеріне ерікті түрде қоныс аударту» жөнінде ереже бекітілді. Осы ережеге сәйкес, байырғы тұрғындардың «артық» жерлерін, соның ішінде суару жүйелерін су көздерімен қоса жаппай тартып алу көзделді. Дәл сол жылы Қазақстанның басқа да об- лыстарына қоныстандыру ережелері бекітілді.

Ал 1903 жылы 25 маусымда «Сібірге (Алтай округінен өзге) және Дала генерал-губернаторлығына қоныс аударушыларға үкіметтен жәрдемақы беру ережелері» бекітілді. 1904 жылы 6 шілдеде үкімет «Село тұрғындары мен мещан-шаруаларды қоныс аударту туралы уақытша ере- же» шығарды. Ол бойынша жергілікті билік келген шаруаларды кедер- гісіз қоныстандыруға мүмкіндік берді.

Ойталқы

Қазақстан аумағына ша- руалар қандай мақсатпен қоныс аударылды?

Патша үкіметі 1904–1905 жылдары өлке аумағына қоныс аударушы шаруаларды орналас- тыру үшін *Торғай-Орал, Ақмола, Семей, Сырда- рия және Жетісу* қоныстандыру аудандарын құрды. Мұндағы негізгі мақсат – қоныстандыру

қорын құруға қажетті жаңа «артық» жерлерді анықтау еді. Патша үкі- меті қоныстандыру басқармасына жергілікті тұрғындардың жерлерін тартып алуға және ата-баба мекендерінен күштеп қуып шығуға толық құқық берді. Осы және басқа да озбырлық әрекеттері салдарынан дала тұрғындары жаппай жерсіз қала бастады.

2. Столыпиннің аграрлық реформасы. 1906 жылы Ресей Министрлер Кеңесінің төрағасы П. А. Столыпин шаруаларды Ресейдің азиялық бө- лігіне жаппай қоныстандыру туралы шешім қабылдады. Шаруаларды қауымдық жер иелігінен шығарып, империяның шығысына қоныстан- дыруды көздеген бұл реформа *Столыпиннің аграрлық реформасы* деп аталды. Реформаның негізгі мақсаты шаруаларды шығысқа, атап айтқан- да, Қазақстанға, Орта Азия мен Сібірге қоныс аударту еді. Шаруалардың бұрынғы тұрған жерлеріне қайта оралуына шектеу енгізілді. Оларды жер-

мен қамтамасыз ету жергілікті тұрғындардың жерін тартып алу арқылы жүзеге асырылды.

Жергілікті қоныстандыру мекемелерінің міндетіне бір шаруашылыққа 45 десятина жайылым мен шалғындық алқап және 15 десятина егістік жер бөліп беру жүктелді. Қоныс аударушылар теміржолмен жүру жеңілдігіне ие болды. Аграрлық реформа орыс шаруаларын көшіру арқылы шет аймақтарды игеруді көздеді.

Ресей билігі қоныс аударған отбасыларға барлық тараптан қолдау көрсетті. Дәлірек айтқанда, олар: теміржол арқылы қоныс аударушыларға арналған арзандатылған бағамен жүрді; қоныс аударушы көшкен кезде 18-ге толған болса, әскери борышын өтеуден үш жылға босатылды; өкіметке берешек қарыздары кешірілді; шаруа қажеттіліктеріне 165 сомға дейінгі мөлшерде қарыз берілді; шаруашылық жағынан орналасуға, азық-түлікке және егін егуге, орман ағашын кесуге, үй тұрғызуға, дәрігер көмегіне жүгінуге жеңілдіктер алды. Мемлекет қоныс аударған әрбір ер адамға 15 десятинаға дейін жер, егіншілік кәсібіне қажетті құралдар мен мал сатып алуға 20 сом қаржы, 100 түп ағаш және т.б. берді.

Қоныс аударушыларды тасымалдайтын арнайы пойыздар енгізілді. Сондай-ақ су жолымен жеткізу үшін жеңілдетілген бағалар қойылды. Қоныстанушы шаруалар көп барған Ақмола облысының Омбы, Петропавл уездерінде дәрігерлік және азық-түлік пункттері ашылды.

1917 жылға қарай қазақтардан 45 млн-ға жуық десятина құнарлы жер тартып алынды. Қоныс аударғандар саны бұл кезде 2 млн-ға жуықтады. Бұл үрдіс қазақ халқын тарихи ата-баба мекенінен жаппай қуып шығудан көрініс тапты.

3. Жергілікті тұрғындар жағдайының нашарлауы. Жерінен айырылған көшпелілер ғасырлар бойы мекендеген жерлері мен қыстауларын тастап, құнарсыз жерлерге ығыстырылды. Бұл жөнінде Жетісуды зерттеген В. К. Никольский 1903 жылы былай деп жазды: *«Далалық өлкеге қоныстанушы шаруаларды орналастыру барысында оларға шұрайлы жерлер, көбінесе қазақтардың қоныстанған қыстаулары бөлінетін... Қазақтарды жерінен айырып, қоныстарын тастап кетуге мәжбүрледік».*

Статистикалық дерек

1897 жылы өлкеде халықтың саны 4 333 мың еді, оның ішінде қазақтар 3 392 700 адам болды.

• Қазақ халқы санының кемуіне қоныстанушылардың көптеп келуі әсер етті ме? Басқа себептер болды ма?

Қажетті дерек

1906–1915 жылдар аралығында Ақмола, Семей және Торғай-Орал қоныс аудару аудандарынан қазақтың 15,8 млн десятина жері алынған.

Қажетті деректер (1914 жыл)

1. Қазақстандағы қазақтардың үлесі айтарлықтай кеміді. Облыстардағы қазақтардың үлесі:

Ақмола облысы – 36,6%,
Семей облысы – 73%,
Жетісу облысы – 60,5%,
Сырдария облысы – 62,3%,
Торғай облысы – 58,7%,
Орал облысы – 56,9%.

• Қоныстанушылар өлкенің демографиясына қандай өзгерістер әкелді?

2. Қазақстандағы XX ғасырдың бас кезіндегі негізгі теміржол желісі Орынбор–Ташкент жолы еді. Ол 1901–1905 жылдары салынды. 1917 жылға дейін өлкеде 2793 шақырым теміржол төселді.

• Қазақстан аумағында теміржолдардың салынуы өлкеге қалай әсер етті?

• Теміржолдар қандай мақсатта салынды?

Тартып алынған жерлердің басым бөлігі Қазақстанның солтүстігіндегі құнарлы жерлер еді. Атап айтқанда, Омбы уезі барлық жерінің – 52%, Қостанайдың – 54%, Ақмоланың 73% қоныстандыру қоры пайдасына тартып алынды. Бұл көшпелі және жартылай көшпелі малшаруашылығының құлдырауына алып келді.

Сібір казак әскеріне 1904 жылы патша жарлығымен Ертістің сол жағалауындағы он шақырымдық алқап «мәңгілік жекеменшікке» берілді. XX ғасырдың бас кезінде бір ғана Семей облысының өзінде 147 мыңға жуық қазақ жерсіз қалды. Сондықтан да қазақтар жерді Сібір казактарынан, Алтай таулы округіндегі аумақтан, Томск, Тобыл губернияларындағы орыс шаруаларынан, сондай-ақ Қытай империясының әкімшіліктерінен жалға алып, пайдалануға мәжбүр болды. Тақыр кедейге айналып, жерсіз қалған далалықтар қалалар мен казак қоныстарына ағылды. Түрлі кәсіптер мен тау-кен өндірістерінде жұмыс істеді.

Жатақтар күнделікті өртүрлі жұмыстарға жалданып, өлместің күнін көрді. Қазақстанмен көршілес Томск және Тобыл губерниясы аумағында уақытша жұмыс істейтін 50 мыңдай қазақ бар еді. Олардың барлығы шаруалар қауымынан жалға жер алды. Маусымдық және күн сайынғы жұмыстарға жалданды. Қазақтар

тіркелген жерлері бойынша түтін салығын төлеумен қатар, жаңа жерлерді жалға алғаны үшін де ақы төлейтін.

Тіршілік ету және өз жерлерін сақтап қалу мақсатында бұрынғы көшпелілер отырықшылыққа көшуге мәжбүр болды. Дегенмен бұл әрекеттер күштеп қоныс аударудан сақтап қала алмайтын. Дәстүрлі малшаруашылығынан егіншілікке көшу аса ауыр жағдайда өтті. Қазақтардың егістікке қажетті құрал-жабдықтары мен тұқымдары болмады. Кейбіреуінің егістікпен айналысуға бейімі де жоқ еді. Патша үкіметі олардың отырықшылыққа ауысуына ешқандай көмек көрсетпеді. Түркістан өлкесінің генерал-губернаторы А. Н. Куропаткин былай деп мойындады: *«Қырғыздар (қазақтар. – авт.) 30 жыл, әсіресе соңғы 12 жыл бойы барлық бағытта қысым көрді. 1904 жылдан бастап тек қана Жетісу облысынан бірнеше миллион десятина жер тартып алынды».*

4. **Бірінші орыс революциясы жылдарындағы Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық және саяси жағдайы.** 1905–1907 жылдары бірінші орыс революциясы өтті. Оның ықпалы Қазақстанға да жетті. Петербургтегі 1905 жылдың 9 қаңтарындағы қарусыз жұмысшыларды қырып салған патшаның қанды қырғыны қазақтардың ашу-ыза-сын тудырды. Мәселен, белгілі ақын, ауыз әдебиетінің көрнекті өкілі *Мәшһүр Жүсіп Көпейұлы* осы оқиғаны айыптаған «*Қанды жексенбі*» деген өлең жазды. Өлең «Айқап» журналында баспаға дайындалып жатқанда, жергілікті әкімшілік біліп қойып, шығаруға тыйым салды. Авторы қуғынға ұшырады.

Өздерінің туып-өскен жерлерінен айырылған халық жергілікті және орталықтағы билік органдарына деген қарсылықтарын белсенді түрде көрсете бастады. Халық бұқарасының басшылығында зиялы қауым өкілдері Ө. Бөкейхан, А. Байтұрсынұлы, М. Дулатұлы және т.б. тұрды.

Қазақстандағы жұмысшылар көтерілістері мен ереуілдері әсіресе теміржолшылар арасында кең таралды. Революция пойыз жол қатынасына кедергі келтірді. Жұмысшылар өз бетінше 8 сағаттық жұмыс күнін белгілеп, кәсіподақ құрды.

Өлкенің бірнеше қалаларында жиындар мен митингілер өтті. Жергілікті тұрғындар тарапынан болуы мүмкін қарсылықтың алдын алу үшін 1906 жылы патша жарлығымен Ақмола мен Семей облыстарының барлық аумағына әскери жағдай енгізілді. Мұнда қосымша әскери күштер әкелінді. Тінту, тұтқындау, жер аудару, кәсіпорындардағы жұмысшы қозғалысы жетекшілерін жұмыстан шығару басталды.

5. **Петициялық қозғалыстың басталуы.** Қазақ халқының өз құқықтарын қорғау жолындағы күресінің өзіндік ерекшелігінің бірі көптеген **петициялар** (өтініш-талаптар) жолдау болды. Ондай петициялар 1902–1903 жылдары жазылып, жоғары билік орындарына жолдана бастаған еді. Алғашқы петициялар жолдаудың бастамашылары дін өкілдері мен жергілікті кәсіпкерлер (*Науан хазірет, Бейіс хазірет, Шәймерден Қосшығұлұлы*) болды. Оларда қазақ халқын христиан дініне енгізу саясатын тоқтату, мұсылман оқу орындарын құруға қажетті жағдайлар жасау, молдалардың қызметіне кең жол ашу жөнінде нақты талаптар қойылды.

Талдау жаса

«Қазақ даласына қоныстанушылардың жаппай келуі өлкедегі демографиялық өзгерістерге алып келді» деген пікірмен келісесің бе? Өз ойыңды ПТМС формуласы арқылы жеткіз.

Позиция (мен осылай деп ойлаймын ...)

Түсіндіру (себебі ...)

Мысал (мен мұны мынадай мысалдар арқылы дәлелдей аламын ...)

Салдар (айтылған мәселе бойынша мынадай қорытынды жасаймын ...)

Ойлан!

Петицияның тарихи маңызы неде?

Уақыт өте жағдай өзгере бастады. Бірінші орыс революциясы жылдарында петициялар жазуды қазақ қоғамының сауатты, зиялы өкілдері өз қолдарына алды. Петициялар уезд бастықтарына, әскери губернаторларға, генерал-губернаторларға, Ішкі істер министрлігіне, тіпті Ресей императоры **II Николайдың** атына да жолданды.

Отаршыл өкімет билігінің атына жолданған ірі көлемді әрі мазмұнды петициялардың бірі *Қарқаралы петициясы* болды. 1905 жылы Қарқаралы қаласына жақын жердегі Қоянды жәрмеңкесінде беделді қазақ өкілдерінің съезі өтіп, халық атынан петиция дайындалды. Петиция 1905 жылы 22 шілдеде Қарқаралы қаласындағы жергілікті пошта-телеграф арқылы патшаның өз атына жолданды. Оны жазуға белгілі саяси қайраткерлер **Ә. Бөкейхан, А. Байтұрсынұлы, Ж. Ақбаев, М. Дулатұлы, Т. Нұрекенов** т.б. белсене атсалысты.

Қарқаралы петициясында өлкенің өкімшілік басқару жүйесін қайта қарау, азаматтық және сот істерін қазақ тілінде жүргізуді заңды түрде бекіту, отаршыл аппарат шенеуніктерін қысқарту, жоғарғы билік органдары мен **Мемлекеттік Думаға** қазақ депутаттарын сайлауға қатыстыру талаптары қойылды. Сонымен бірге жергілікті халықтың құқығы мен ар-абыройын аяқасты етуге жол бермеу, патша өкімдерінің жүгенсіздігіне тыйым салу, халықтың ана тілінде білім алуын ұйымдастыру, қоныстандыру саясатын тоқтату, тартып алынған жерлерді қазақтарға қайтару сияқты талаптар да қойылды. Петицияның мазмұны XX ғасырдың бас кезіндегі қазақ қоғамының өмірлік маңызы бар күрделі мәселелерін толық қамтыды.

6. Қазақтардың Ресей Мемлекеттік Думасына қатысуы. 1905 жы-

Анықта!

Жергілікті халық неліктен Мемлекеттік Дума жұмысына қатысуға тырысты?

лы тамызда II Николай патша Ресейдегі революциялық күштердің қысымымен империяның заң шығарушы және өкілетті органы ретінде **Мемлекеттік Дума** құру туралы манифестке қол қойды.

Бірақ ол манифест бойынша бірқатар халықтардың, соның ішінде қазақтардың да сайлауға және сайлануға құқығы жоқ болып шықты. Жергілікті билік орындарына сайлау науқанының алғашқы күнінен бастап-ақ қазақтарды «көшпелі және қаңғыбас, бұратана халық» ретінде сайлауға үзілді-кесілді қатыстырмауға айрықша нұсқау берілді. Мұның өзі қазақтардың арасында наразылық пен ашу-ызаны тудырды.

Ойлан!

Неліктен жергілікті билік қазақтарды сайлауға қатыстырмауды көздеді?

Жергілікті халық өздерінің өкілдерін Ресейдің Мемлекеттік Думасына қатыстыруды батыл талап етті. Өлкенің бүкіл аймағын түгел қамтып өткен қуатты наразылық толқыны патша үкіметін халықтың талабын орындауға

мәжбүр етті. Қазақ халқының өкілдері де сайлауға қатысатын болды.

1906 жылғы I Мемлекеттік Думаға қазақтардан Торғай облысынан – **Ахмет Бірімжанов**, Орал облысынан – **Алпысбай Қалменов**, Бөкей Ордасынан – **Бақтыгерей Құлманов**, Ақмола облысынан – **Шәймерден Қосшығұлұлы**, Семей облысынан **Әлихан Бөкейхан** және Уфа губерниясынан **Сәлімгерей Жантөрин** қатысты. Бұлардың барлығы да сауатты, халықтың сый-құрметі мен сеніміне бөленген зиялы азаматтар еді. Бірақ Ресейдің I Мемлекеттік Думасы небәрі 72-ақ күн жұмыс істеді. Депутаттардың көтерген бастамалары көңілінен шықпай, риза болмаған II Николай Думаны таратып жіберіп, қайтадан сайлау туралы жарлыққа қол қойды.

1907 жылғы II Мемлекеттік Думаға қазақ халқынан мына азаматтар сайланды: Ақмола облысынан – **Шәймерден Қосшығұлұлы**, Торғай облысынан – **Ахмет Бірімжанов**, Семей облысынан – **Темірғали Нұрекенов**, Жетісу облысынан – **Мұхамеджан Тынышбаев**, Орал облысынан **Бақытжан Қаратаев** және Сырдария облысынан **Тілеулі Аллабергенев**. Алайда бұл Думаның да қызметі ұзаққа созылмады, небәрі 103 күн ғана жұмыс істеді.

II Мемлекеттік Думада қазақ депутаттары **кадеттермен** жақындасып, мұсылмандар фракциясының тобына кірді. Ресейдің ұлттық шет аймақтарындағы басқа да халықтардың өкілдерімен бірге, ішкі Ресейден шаруаларды Қазақстанға қоныс аударту үдерісін тоқтатуды талап етті. Б. Қаратаев II Мемлекеттік Думада Ресейден шаруаларды қоныс аударту саясатының қазақтар үшін өте жағымсыз, ауыртпалықты болып отырғаны туралы арнайы баяндама жасады. Ол өзінің жалынды сөзінде былай деп атап көрсетті: *«Сіздер мынадай сұмдық жағдайды түсінуге тиіссіздер: бүгінгі таңда қоныс аударушы орыс шаруаларына жер телімдерін беру үшін қазақтарды өздерінің ежелгі атақоныс жерлерінен ғана емес, жекеменшік баспаналарынан да қуып шығарып жатыр»*.

Бірінші орыс революциясы қатаңдықпен басып тасталғаннан кейін патша үкіметі елде қуғын-сүргін шараларын жүзеге асыруға кірісті. 1907 жылы реакцияшыл сайлау заңы шықты. Ендігі жерде «бұратана» ұлттар, соның ішінде қазақтар да сайлау құқығынан айырылды. 1908–

Ахмет Бірімжанов

Бақытжан Қаратаев

Жұптық жұмыс

Қазақ халқын қолдаған орыс, татар, башқұрт, Кавказ халқы депутаттарының қызметіне баға беріңдер.

1917 жылдарда қазақтар Ресейдің Мемлекеттік Думасына сайланған жоқ. Қазақ халқының Мемлекеттік Думадағы мүдделерін *Т. Седельников*, *Н. Скалозубов* сияқты орыс депутаттары белсене қорғады. Орынбор губерниясынан сайланған депутат *Т. Седельников* Мемлекеттік Дума мәжілісінде былай деп ашық айтты: *«Жүздеген мың қырғыздар (қазақтар. – авт.) ... мүлде жерсіз қалып отыр, ұлтарақтай ғана болмашы жері бар қырғыздардың (қазақтардың. – авт.) саны кем дегенде миллионға жетеді»*. Қазақтардың жерге қатысты құқығын башқұрт *Ш. Сыртланов*, татар депутаты *С. Максудов* қорғады.

Закавказьелік депутат *Х. Мамедов* III Мемлекеттік Думаның мінберінен бүкіл мұсылман фракциясының атынан сөйлеген сөзінде Ресейдің ішкі аймағынан шаруаларды Қазақстанға жаппай қоныс аудартуды тоқтата тұруға шақырды. Қазақтың белгілі саяси қайраткерлерінің бірі **Мұстафа Шоқай** депутат болмаса да, Мемлекеттік Думалардағы мұсылман фракциясының құрамына кіріп, ондағы мұсылман өкілдерінің назарын қазақтардың бастан кешіріп отырған ауыр халіне аударды.

1. Ресей империясының қоныстандыру арқылы отарлық саясат жүргізгеніне дәлел келтіріңдер.
2. Қоныстандыру саясатының екі-үш салдарын атаңдар. Неліктен Қазақстан аумағына қоныс аударушылар қызығушылық танытты?
3. Столыпинның аграрлық реформасының салдары қандай?
4. Қазақстанда петициялық қозғалыстың таралуына қандай оқиғалардың себеп болғанын анықтаңдар.
5. Қазақ депутаттары Ресейдің ең жоғарғы заң шығарушы органы Мемлекеттік Думада қандай мәселелер көтерді?
6. Кестедегі мағлұматтарды жауаптарымен сәйкестендіріңдер.

1	«... бүгінгі таңда қоныс аударушы орыс шаруаларына жер телімдерін беру үшін қазақтарды өздерінің ежелгі атақоныс жерлерінен ғана емес, жекеменшік баспаналарынан да қуып шығарып жатыр».	A	Б. Қаратаев
2	«Жүздеген мың қазақтар мүлде жерсіз қалып отыр, ұлтарақтай ғана болмашы жері бар қазақтардың саны кем дегенде миллионға жетеді».	B	А. Н. Куропаткин
3	«Қазақтар 30 жыл, әсіресе соңғы 12 жыл бойы барлық бағытта қысым көрді...».	C	В. К. Никольский
4	«...Қазақтарды жерінен айырып, қоныстарын тастап кетуге мәжбүрледік».	D	Т. Седельников

Кадеттер – конституцияшыл демократтар. Қоғамның демократиялық құндылықтар негізінде біртіндеп дамуын жақтаушылар.

Мемлекеттік Дума – Ресейдің 1906–1917 жылдардағы заң шығарушы жоғары өкілетті органы.

Петиция – мемлекет басшысына немесе жоғары өкімет органына көпшілік атынан тапсырылатын жазбаша өтініш.

Революция – қоғам өміріндегі түбірлі өзгеріс, төңкеріс.

Самодержавие – патшаның шексіз билік етуі, монархиялық билік формасы.

Десятина – 1,09 гектарға тең жер аумағын білдіретін өлшем бірлігі.

Бірімжанов Ахмет Қорғанбекұлы (1871–1927) – Қазан университетінің заң факультетін бітірген. Орынбор округіндегі, одан соң Ақтөбе уезіндегі сот орындарында қызмет істеген. I және II Мемлекеттік Думаның Торғай облысынан сайланған депутаты.

Қаратаев Бақытжан (1863–1934) – Қазақстанның көрнекті қоғам қайраткері, сұлтандар тобының өкілі, Әбілқайыр ханның шөбересі. 1890 жылы Петербург университетінің заң факультетін алтын медальмен бітірген.

Нұрекенов Темірғали (1858–1918) – I Мемлекеттік Думаның Семей облысынан сайланған депутаты. Томск губерниясына қарасты Барнауыл округіндегі атақты бай, 12 мың жылқы біткен Нұрекеннің немересі.

Қосшығұлұлы Шәймерден (1869/1870–1932) – дін және қоғам қайраткері. Ресей Мемлекеттік Думасының депутаты болған.

Шоқай Мұстафа (1890–1941) – белгілі мемлекет, қоғам қайраткері, ұлттық-демократиялық қозғалыс жетекшілерінің бірі. Санкт-Петербург университетінің түлегі. Түркістан автономиясы үкіметінің төрағасы (1918).

II Николай (1868–1918) – патшалық Ресейдің соңғы императоры.

QR-код арқылы берілген тарихи құжатты оқып, төмендегі сұрақтарға жауап беріңдер.

1. Қоныс аударушы шаруалар үшін жер телімдерін анықтау кезінде жер өлшеушілер алдымен кімнің мүддесін көздеді?
2. Ресей Мемлекеттік Думасының депутаттары басы «артық» жерлерді анықтау мақсатымен қандай шаралар жүргізуді ұсынды?
3. Қазақ халқының жерге қатысты мәселелерін шешу кезінде олар ең алдымен не істеу керек деп санады?